

DE AARDE
DENKT
VOORTDUREND
MEE...

DE AARDE DENKT
VOORTDUREND MEE...
— EEN CREATIEF
GEOFILOSOFISCH
REISVERSLAG

13.06—27.09.2026

SUNAH CHOI en ALEX TAEK-GWANG LEE
XANDRA VAN DER EIJK en RICK DOLPHIJN
KRISTIINA KOSKENTOLA en GUAN JIN FANG,
GAOWA, XIAOHAN HAN, EMMI KUITTINEN,
REETA SUVANTO, PEKKA TUOVINEN
FERRAN LEGA en CHRISTIAN ALONSO
SHINTARO MIYAWAKI en TOSHIYA UENO
KATARZYNA PASTUSZAK en IRENA CHAWRILSKA,
NAT CHYLIŃSKA
TIHOMIR TOPUZOVSKI

Van dichtbegroeide moerassen tot kale hooglanden, van afgelegen archipels tot uitgestrekte toendra's en stedelijke delta's: de Aarde vormt zich als een grenzeloze reeks lokale en trans-lokale systemen die voortbestaan, op elkaar inwerken en samensmelten. Deze systemen brengen niet alleen materie samen; ze volharden, passen zich aan, leren, verbeelden, onthouden en reageren op wat ze tegenkomen. Ze dragen eigen archieven met zich mee en verbinden vroegere klimaten, uitstervingen, migraties en opstanden met omstandigheden in het heden, terwijl ze anticiperen op werelden die nog komen. Wat wij milieu noemen is dit intense, voortdurende proces van planetaire zelforganisatie: waterlandschappen die verdichten en eroderen, bossen die oprukken en zich terugtrekken, gletsjers die pulseren, winden en stromingen die voortdurend de mogelijkheden van het leven hertekenen. De Aarde is geen decor, geen passief toneel waarop de geschiedenis zich afspeelt, maar een actieve, inventieve kracht die continu haar eigen oppervlakken, volumes en atmosferen bewerkt.

Tegenover deze rusteloze, denkende Aarde, vertellen modernistische verhalen—kapitalistisch, koloniaal en extractivistisch—die sinds ongeveer 1800 ons mondiale bewustzijn domineren, een heel ander verhaal. Ze beweerden dat denken het exclusieve voorrecht van de mens was en dat de Aarde, met al haar potentie, kon worden uitgebuit. Maar dit voorrecht was nooit voor iedereen bedoeld. Het was verbonden aan een specifiek mensbeeld: wit, mannelijk, bezittend, bevoegd om te spreken alsof hij namens de hele mensheid sprak, terwijl talloze anderen—volkeren, gebieden, soorten—werden uitgebuit en wegwerpbaar of onbegrijpelijk werden gemaakt. Al meer dan tweehonderd jaar hebben deze verhalen—en de infrastructuren en instituten die hieruit zijn voortgekomen—de vele geschiedenissen van de planeet herschreven, het evenwicht verstoord en diepe wonden geslagen in bodems, wateren, atmosferen en lichamen. Plantage, mijn, dam, pijpleiding en datacentrum zijn allemaal uitingen van dezelfde overtuiging dat de Aarde niet denkt en daarom onbeperkt gebruikt mag worden. Ten behoeve van enkelen. De crises waarmee we nu te maken hebben—klimaatverstoringen, massale uitsterving, verzuring van de oceanen, onbewoonbaar geworden land—duiden op de wereldveranderende gevolgen van dit project.

En dit is nog maar het begin.

KRITIEK EN DE BEKRITISEERDEN

De ecologische crises zoals we die zelf beleven, maar vooral zoals de massamedia ze aan ons presenteren, tonen slechts een fractie van de veranderingen die de Aarde vandaag de dag ingrijpend hervormen. De kritiek van de massamedia, die in westerse handen is en afgestemd is op de kapitaalstromen die de schade zelf hebben veroorzaakt, sluit vaak aan bij datgene wat bekritiseerd wordt. Van de Meerderheidswereld, ofwel het Mondiale Zuiden, wordt verwacht vragen te beantwoorden die gesteld worden vanuit de machtscentra van het Mondiale Noorden. De meer-dan-menselijke wereld wordt vooral bestudeerd in termen van haar veranderende bruikbaarheid voor menselijk overleven. Maar naast alle zichtbare en minder zichtbare ontwikkelingen, komt ons beperkte begrip van de huidige staat van de Aarde ook doordat veel van de onderstromen die van koers zijn veranderd diep verborgen liggen in de Zwarte Aarde: ondergrondse lagen van minerale, microbiële en procesmatige activiteit waarin andere tijdslijnen, andere beweegredenen, andere experimenten plaatsvinden. Het zou ons niet moeten verbazen wanneer het onbekende en het ogenschijnlijk onmogelijke binnenkort werkelijkheid worden.

Het goede nieuws is dat de Aarde al heel wat van dit soort ingrijpende veranderingen heeft doorgemaakt en telkens nieuwe manieren heeft gevonden om te overleven. Ze heeft altijd nieuwe wegen ontdekt en nieuwe vormen van leven en samenleven. Het slechte nieuws is dat de toekomstige wegen die daaruit ontstaan waarschijnlijk niet voor ons bestemd zijn. Het is goed mogelijk dat de mens geen deel zal uitmaken van deze toekomstige Aarde.

Het opnieuw veranderen van het weefsel van het leven, zowel in mate als in soort, is de manier waarop de Aarde blijft voortbestaan en blijft volharden.

NEDERLAND EN WIJ...

De vloeibare Aarde waarin we ons hier in Nederland bevinden, biedt een bijzonder veelzeggend perspectief om de relatie tussen psyche, land en zee te heroverwegen. Eeuwenlang werden de meren en moerassen in het hart van wat later de Lage Landen zou worden—Flevo, Almere, later de Zuiderzee—ervaren als een gevaarlijk overblijfsel van de laatste ijstijd, een instabiele herinnering aan smeltwater dat elk moment kon terugkeren en dorpen in moerassen en bossen tussen zee en rivier kon overspoelen. Geleidelijk maakten waterbouwkunde en windmolentechnologie het voor pioniers als Johannes Leeghwater mogelijk om meren droog te leggen, polders in te dammen en landbouwgrond uit te breiden. Vooral Holland bleef—zoals Plinius al aanvoelde—een strook tussen Helinium en Flevum (*inter Helinium ac Flevum*)—een fragiel tussengebied dat altijd het risico liep opnieuw door het water te worden verzwolgen.¹

De beslissing om de Zuiderzee in de twintigste eeuw af te sluiten met de Afsluitdijk en te vormen tot een beheersbaar meer, markeerde een nieuwe fase in deze lange onderhandeling tussen mens en water: een immense culturele operatie om de golven te bedwingen, de getijden uit te wissen en een rusteloze watergeschiedenis te herschrijven met de belofte van controle, veiligheid en duurzaamheid.

Sigmund Freud bezocht Nederland precies op het moment dat dit monumentale project in uitvoering was. Hij was zeer gefascineerd door de Nederlandse landschapsschilderkunst—Ruisdael, Cuyp, Rembrandt—die, zoals hij aanvoelde, niet simpelweg de wilde ‘natuur’ afbeeldde, maar juist de technolandschappen met dijken, kanalen en drooggelegde velden verheerlijkte: een landschap dat letterlijk door mensenhanden was gevormd. Varend door de polders in gehuurde bootjes zag Freud van dichtbij hoe de ‘strijd tegen het water’—die treffende Nederlandse uitdrukking—werd omgezet in een aanpak van rationeel waterbeheer: overstromende rivieren werden gekanaliseerd, overtollig water werd omgeleid en moerassen werden drooggelegd. In *Civilization and its Discontents* vertaalde hij deze indrukken naar een definitie van cultuur als het geheel van prestaties en instellingen dat de mens beschermt tegen de natuur en de relaties tussen mensen ordent.² Hij vergeleek deze culturele arbeid expliciet met de drooglegging van de Zuiderzee: ‘Waar het Id was, daar zal het Ego zijn. Het is culturele arbeid... ruwweg vergelijkbaar met de drooglegging van de Zuiderzee.’³ Het denkproces, zoals bestudeerd in de psychoanalyse, wordt zo gelijkgesteld aan de Nederlandse waterbouwkunde: beide streven ernaar een afstand te creëren tussen het ego en de onstuimige, overstromende krachten—of het nu driften of wateren zijn—die het dreigen te ontbinden.

Maar als we Freuds Nederlandse ervaringen verder volgen, onthullen ze ook iets dat dit humanistische project van beheersing overstijgt. De noodzaak om de delta droog te leggen, in te dijken en te beheersen, getuigt juist van een land-zee-samensmelting dat volgens haar eigen logica denkt en handelt: meren veranderen in zeeën, riviermondingen verleggen zich, eilanden ontstaan en verdwijnen door de trage, maar onophoudelijke werking van stromingen, sedimenten, winden en getijden. In Freuds vergelijking wordt de Zuiderzee het beeld van een dreigend Id dat bedwongen moet worden; maar vanuit een geofilosofisch perspectief brengt de Nederlandse delta golven, sedimentatie en kustformaties samen die ruimte bieden aan meer-dan-menselijk leven, aan materiële en immateriële harmonieën en melodieën, aan onvoorziene meer-dan-menselijke verbindingen en transformaties.

DENKEN MET ANDERE VORMEN VAN INTELLIGENTIES

De laatste jaren hebben biologen zoals Daniel Chamovitz onderzocht hoe planten denken en communiceren, en vormen van reactievermogen en besluitvorming zichtbaar gemaakt die niet op die van ons lijken, maar daarom niet minder reëel zijn.⁴ Planten zijn niet alleen ‘voelend’ zoals Darwin al stelde;⁵ zij weten ook, in zeer reële zin. Dit weten komt niet voort uit een brein, uit cognitie of bewustzijn in enige menselijke zin, maar uit wat we affect zouden kunnen noemen: een verspreid vermogen om relaties waar te nemen en te moduleren.⁶ Planten reageren op de geuren om hen heen, op aanraking en zwaartekracht; ze bewonen hun omgeving en passen zich daaraan aan, en ze herinneren zich hun eigen verleden.

Antropologen zoals Eduardo Kohn, die steeds meer aandacht hebben voor inheemse kennis, beschrijven bossen die dromen en communiceren, bergen die advies geven, rivieren die luisteren en reageren. Op basis van langdurig onderzoek in het Amazonegebied (bij Ávila) en een aandachtig luisteren naar zogenaamde tribale en primitieve vormen van kennis, analyseert Kohn hoe het bos denkt. Hij ontwikkelt een antropologie die zich nadrukkelijk richt op levens en denkwijzen die verder reiken dan de (westerse) mens. Hij is geen traditionalist, en idealiseert evenmin een verloren verleden; integendeel, hij laat zien hoe ons heden al verweven is met ‘huisdieren, onkruid, ongedierte, parasieten, ziekteverwekkers, “wilde” dieren of technowetenschappelijke “mutanten”...’.⁷ Misschien moeten we zogenaamde tribale, ‘primitieve’ en traditionele samenlevingen niet langer beschouwen als beelden uit ons verleden—een typisch moderne benadering—en ze in plaats daarvan gaan erkennen als figuren van onze toekomst.

Filosofen richten zich ondertussen steeds vaker op de intelligentie van octopussen, dolfijnen en kraaien—levensvormen die radicaal anders weten dan wij, maar daarom niet minder complex zijn. De cognitie van de octopus, verspreid over acht semi-autonome armen, ondermijnt het idee dat denken uitsluitend verbonden is met een centraal brein.⁸ Dolfijnen, met hun complexe sociale leven, grote en sterk geploide hersenen en vermogen voor spel, rouw en zelfherkenning, confronteren ons met ongemakkelijke ethische vragen over welke levensvormen wij als objecten behandelen. Kraaiachtigen zoals kraaien en raven maken en bewaren gereedschap, onthouden gezichten en plannen vooruit, waarmee ze vormen van strategische, inventieve intelligentie vertonen, vergelijkbaar

met die van primaten.⁹ Elders in mijn boek *Philosophy After Nature* kom ik terug op een debat in *Nature* over de kubuskwil, een dier zonder centraal brein dat desondanks door mangrovemoerassen navigeert met behulp van beeldvormende ogen en aangeleerd vermijdingsgedrag. Dit debat dwingt de filosofie te erkennen dat waarnemen, evalueren en herinneren niet alleen tot de hersenschors behoren.¹⁰ Samen maken deze niet-menselijke denkers het onmogelijk om denken nog langer uitsluitend te situeren binnen het menselijke brein. Ze nodigen uit om een veelheid van denkwijzen voor te stellen, elk verweven met de werelden waarin ze leven en de relaties die ze vormen.

Leiden al deze meer-dan-menselijke manieren van denken ons uiteindelijk niet terug naar de Aarde zelf? Het zwarte oppervlak dat ons in leven houdt, dat het volledige spectrum van leven voortbrengt, en al eeuwenlang verstrengelde en verbazingwekkend complexe ecosystemen voortbrengt, organisch en anorganisch, materieel en immaterieel. De altijd veranderende Aarde verschijnt als een uitgestrekt, vormveranderend medium van gedachten waarvan octopus, dolfijn, kraai, plant, rivier, bos en mens allemaal gedeeltelijke uitingen zijn. Door de geologische tijd heen heeft dit medium meteorietinslagen, vulkanische winters, wereldwijde ijstijden en minstens vijf massa-uitstervingen doorstaan, die elk bestaande werelden hebben verwoest en tegelijkertijd nieuwe mogelijkheden voor leven openden. Het leven heeft zich telkens weer hersteld, vaak met een nog grotere diversiteit en complexiteit, wat niet wijst op een welwillende Gaia die ons beschermt, maar op een rusteloos, transversaal, experimenteel aards systeem dat de bestaansvoorwaarden voortdurend herschikt en heroverweegt. Wat wij nu als een planetaire catastrofe ervaren—ongecontroleerde klimaatverandering, smeltende ijskappen, een zesde massa-uitsterving—kan vanuit aards perspectief worden gezien als simpelweg een nieuwe episode van radicale herschikking: een herformulering van materie en relaties die niet op de mens wacht en de mens ook niet centraal stelt.

DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE... EEN GEOFILOSOFISCH REISVERSLAG

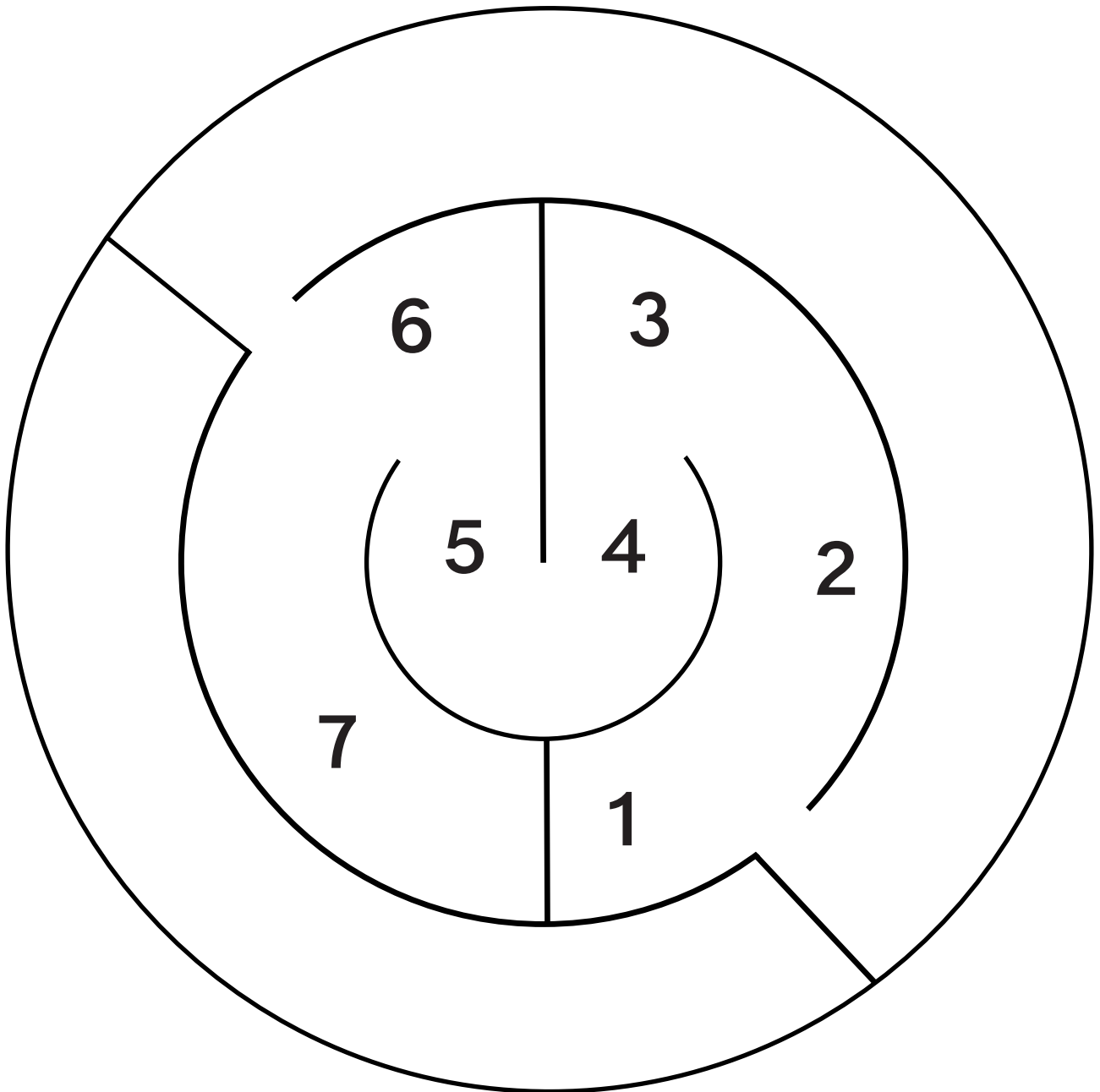
Deze tentoonstelling biedt geen overlevingsstrategie, en beweert evenmin dat kunst en filosofie de besproken crises zullen oplossen. Haar drijfveer is anders. Ze vraagt of we een nieuwe vorm van empathie tussen de Aarde en onszelf kunnen ontwikkelen: het vermogen om met de planeet mee te voelen in plaats van erover te praten uit eigen belang. Dit vraagt een verschuiving van aandacht naar wat van betekenis is voor meer-dan-menselijk leven: naar ecosystemen in transitie, naar de verschuivende structuren van de werkelijkheid die we nu al nauwelijks kunnen bevatten, en naar de schaal en snelheid waarmee de Aarde denkt. De Nederlandse delta, met haar drooggelegde zeeën en verzakkende polders, is een van de plekken waar deze spanning tussen controle en planetaire autonomie het meest nadrukkelijk in het landschap staat geschreven. Het weerklinkt subtiel door de tentoonstelling en weerspiegelt zich in de glanzende oppervlakken van de mosselen in het midden van de ruimte. Deze oppervlakken, en andere, nodigen ons uit om mee te denken, niet vanuit een positie van beheersing, maar vanuit een positie van blootstelling en ontvankelijkheid.

DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE... is opgevat als een creatief geofilosofisch reisverslag. Het scheidt een reeks ingangen tot wat ik een *filosofie van het land* noem: gesitueerde experimenten die ons uitnodigen te voelen hoe aarde, water, lucht en vuur samen denken met planten, dieren, infrastructuren, geesten en machines. In deze tentoonstelling gaan zeven filosofen uit de hele wereld in dialoog met kunstenaars met wie ze een sterke verwantschap voelden in hun denken over de Aarde. Samen experimenteren, brengen ze in kaart en speculeren ze ter plekke, waarbij ze zich in land en water situeren en luisteren naar hoe kunst en filosofie samen verantwoordelijkheid voor de Aarde kunnen nemen.

Bij RADIUS—een ondergronds centrum voor hedendaagse kunst en ecologie, gevestigd in het voormalige pomphuis en ondergrondse waterbassin van de Delftse watertoren—ontvouwt de tentoonstelling zich onder de grond, in een architectuur gevormd door water, druk en cirkelvormige geometrieën. De locatie fungeert als een aards diagram van hoe infrastructuren het leven reguleren en verspreiden: het pompen, opslaan en circuleren van water waar de meer-dan-menselijke stad van afhankelijk is. Vanuit deze context rijst de tentoonstelling op uit aarde, geluid, geur, gebaar en beeld. Er zweven aardlagen boven ons, ideale cirkelvormen die van kleur veranderen telkens wanneer het licht erop valt. Tegelijkertijd ligt de aarde verspreid onder onze voeten: haar geur, haar zwartheid, haar

onbegrensde kracht om nieuw leven te scheppen, begeleiden de bezoeker door de gebogen ruimtes. Geluidsinstallaties stemmen onze oren af op planetaire trillingen en meer-dan-menselijke ritmes. De werken putten uit gezangen uit sjamanistische en animistische praktijken in Mantsjoerije en Binnen-Mongolië, uit performative landschappen van brak en Baltisch water, uit beelden van Japanse eilanden en het steeds veranderende leven dat zich daar afspeelt, en uit planten waarvan de tastbare en akoestische aanwezigheid de waargenomen grens tussen omgeving en lichaam verstoort. En water—dat nooit één ding is—stroomt door de tentoonstelling en de kunstwerken, in een innige vermenging van leven en dood, van mogelijkheden die in alle richtingen vloeien. Het doel is een ruimte te openen waarin filosofen en kunstenaars, bezoekers en curatoren, de meer-dan-menselijke wereld en de elementen zelf een doordachte relatie kunnen aangaan. Hier, in een ondergronds bassin, worden we uitgenodigd om de dimensies en richtingen die ons verbinden met de Aarde opnieuw te verbeelden—de Aarde-in-denken-in-beweging-in-verandering.

DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE... gaat in op fricties, asymmetrieën, wonden, en ontsporingen tussen manieren waarop we de Aarde kennen, voelen en beschrijven. In de tussenruimten en plooiën van alles wat hier van belang is—tussen bodem en geluid, tekst en trilling, speculatie en sediment—moeten nieuwe dialogen en onderhandelingen ontstaan, nu een nieuwe Aarde zich laat horen. De vraag is niet of we een verloren evenwicht kunnen herstellen, noch of we een stabiel klimaat kunnen behouden dat is afgestemd op menselijk comfort. De vraag is of we vandaag kunnen beginnen de gedachten van de Aarde te herkennen en erin mee te denken, waarbij we accepteren dat deze ideeën ons kunnen aanspreken, overstijgen, negeren, uitnodigen of zonder ons verder kunnen gaan.

- 1 FERRAN LEGA en CHRISTIAN ALONSO
- 2 SHINTARŌ MIYAWAKI en TOSHIYA UENO
- 3 TIHOMIR TOPUZOVSKI
- 4 KATARZYNA PASTUSZAK en IRENA CHAWRILSKA, NAT CHYLIŃSKA
- 5 XANDRA VAN DER EIJK en RICK DOLPHIJN
- 6 SUNAH CHOI en ALEX TAEK-GWANG LEE
- 7 KRISTIINA KOSKENTOLA en GUAN JIN FANG, GAOWA, XIAOHAN HAN, EMMI KUITTINEN, REETA SUVANTO, PEKKA TUOVINEN

1

FERRAN LEGA en CHRISTIAN ALONSO

Thymus Vulgaris (2023-2025)

Ferran Lega is een kunstenaar die door middel van geluid het snijvlak tussen kunst, wetenschap, en ecologie onderzoekt. Hij benadert geluid als een fysiek fenomeen, een vorm van kennis en een kritisch instrument dat ruimte biedt om aandacht te besteden aan meersoortige ethiek en relaties. Lega werkt samen met Christian Alonso. Hij is schrijver, onderzoeker en curator en daarnaast werkzaam aan de Universitat de Lleida (Universiteit van Leida), Spanje. Alonso's praktijk, gegrond in kritisch posthumanisme en milieu-geesteswetenschappen, herziet kunst en politieke ecologie aan de hand van het ethisch-esthetische denken van psychoanalyticus Félix Guattari.

Het werk van Lega en Alonso resoneert in hun gedeelde focus op Catalaanse ecologieën. Voor dit gezamenlijke artistieke onderzoeksproject *Thymus Vulgaris* richten zij hun aandacht op de Timoneda d'Alfés (de tijmvelde van Alfés), gelegen langs de rivier Segrià. Ze benaderen de tijmvelde als een assemblage van agrarische, politieke en activistische herinneringen en ecologische dynamieken. Deze benadering komt tot uiting in het werk van Lega, waarin menselijke aanraking en biologische variaties bioculturele verstrengelingen articuleren en dit vertalen naar geluid. Geluid wordt hier niet gezien als een stabiel object, maar als een index van complexe meersoortige relaties—een modulatie van menselijke en meer-dan-menselijke lichamen, ritmes en luisterpatronen.

2

SHINTARŌ MIYAWAKI and TOSHIYA UENO

Marginalands (2022-2025)

In *Marginalands* richt Shintarō Miyazaki zich op de uitgestrekte kustlijn van de Uwakai-zee in Japan—een landschap dat wordt gekenmerkt door bergen, ruige kliffen en rotsachtige eilandjes—en op de mensen die op deze afgelegen plek wonen. In het begeleidende essay bij Miyawaki's fotografische werk reflecteert Toshiba Ueno op deze landschappen door middel van 'archipel-denken'. Deze manier van denken gaat in tegen het idee dat eiland(groep)en geïsoleerde entiteiten zijn en beschouwt ze veeleer als onderling verbonden en dynamische assemblages van land en zee.

Ueno verbreedt ook het begrip archipel tot meer dan alleen eilanden; hij past het ook toe op bergen en steden, net als op verlangens en relaties. Altijd in beweging met het keren van het getij. Door archipels te zien als fractale structuren—eindeloos is hun herhalende patronen en toch oneindig in hun variatie—wordt het mogelijk ze te beschouwen voorbij hun afzondering te midden van de oceaan, maar eerder in het proces van samen-vorming waarin actoren op allebei manieren elkaar beïnvloeden en met elkaar verstrengeld zijn.

Ueno is filosoof, cultuurcriticus en mediatheoreticus en geeft les aan de Wako Universiteit in Tokyo, Japan. Naast zijn academische werk, dat zich richt op het snijvlak van sociale filosofie, cultuurwetenschap en Kritische Theorie, is hij ook DJ en schrijft hij over stedelijk tribalisme, animatie en rock- en popmuziek. Miyawaki is actief als fotograaf en recentelijk ook als documentairemaker. Zijn werk richt zich op ontvolkte en afgelegen gebieden in Japan, waar hij zich niet alleen aangetrokken voelt tot het landschap, maar ook tot de vastbeslotenheid van mensen die leven op plaatsen die op het eerste gezicht onherbergzaam lijken.

3

TIHOMIR TOPUZOVSKI

The Liquid Landscapes of Our Situation
(2025-2026)

The Liquid Landscapes of Our Situation bestaat uit vijf glazen vitrines die vloeistoffen bevatten uit verschillende wateren in Noord-Macedonië. Tihomir Topuzovski beschouwt vloeibare landschappen—voortdurend in beweging en snel in het vervoeren, verspreiden en blootleggen van verontreiniging—als zeer gevoelige indicatoren voor veranderingen in het milieu. Daarom, zo stelt Topuzovski, vragen ze om benaderingen en methodologieën die hun onstabiele en gelaagde bewegingen erkennen. Door deze vloeistoffen buiten hun oorspronkelijke context te plaatsen en ze op esthetische wijze te herpositioneren in transparante bakken die hun variaties in kleur en helderheid tonen, daagt dit werk conventionele en ‘stabiele’ voorstellingen van vloeibare landschappen uit. Elke vitrine wordt een drager van gedeterritorialiseerde omgevingen, die door nieuwe affectieve ontmoetingen een ethisch-politieke boodschap verwoordt. Eerder voerde Topuzovski dit werk uit in de context van Noord-Macedonië.

Topuzovski is een onderzoeker en schrijver die zich richt op het raakvlak tussen filosofie, politiek en milieuwetenschappen. Hij behaalde zijn doctoraat aan de Universiteit van Birmingham, Verenigd Koninkrijk, en is momenteel werkzaam als universitair docent aan het Instituut voor Sociale Wetenschappen en Geesteswetenschappen in Skopje, Noord-Macedonië. Naast zijn academische activiteiten is Topuzovski waarnemend directeur van Museum of Contemporary Art (Museum voor Hedendaagse Kunst) in Skopje, waar deze tentoonstelling eerder te zien was. Hij is tevens hoofdredacteur van hun jaarlijks tijdschrift voor hedendaagse kunst, cultuur en theorie, *The Large Glass*.

4

KATARZYNA PASTUSZAK en IRENA CHAWRILSKA, NAT CHYLIŃSKA

Swamp Body Tides (2025)

Draslanden en hun modderige moerassen worden vaak gezien als plekken gekenmerkt door duisternis, verval en zelfs dodelijk verderf. Toch zijn onze ecosystemen van hen afhankelijk—ze spelen een cruciale rol in het behoud van biodiversiteit en in de zuivering en circulatie van water. In *Swamp Body Tides* bevragen Irena Chawrilska en Katarzyna Pastuszak de hiërarchieën die draslanden en moerassen definiëren als vies of zelfs monsterlijk, en als landschappen die moeten worden drooggelegd en heringericht voor menselijk gebruik. Ze verkennen alternatieve manieren om het leven in het moeras te verbeelden, die in harmonie zijn met de steeds veranderende en levendige aard ervan, waarbij ze ontbinding herdefiniëren als de creatie van nieuw leven en nieuwe werelden. Door middel van speculatief denken en dansimprovisatie stelt hun samenwerking het idee van ‘queering landscapes’ voor als een manier om weerstand te bieden tegen het beeld van landschappen als transparant, geordend en exploiteerbaar. Het biedt een ruimte om je voor te stellen hoe waarnemende lichamen—zowel van mensen als van meer-dan-mensen—samen kunnen bewegen, als een daad van empathie en zorg.

Chawrilska is universitair docent aan de Uniwersytet Gdański (Universiteit van Gdańsk), Polen. In haar werk als onderzoeker en schrijfster richt zij zich op de filosofieën van het land—in het bijzonder draslanden—en het meer-dan-menselijke leven ervan, en onderzoekt de manier waarop dit in de literatuur en kunst wordt ingezet. Haar samenwerkingspartner Pastuszak is performer, danseres en choreografe. Haar onderzoeksgerichte praktijk en praktijk-als-onderzoek verkennen ecopoëtica via posthumanistische en ecofeministische denkwijzen. Net als Chawrilska is Pastuszak universitair docent aan de Uniwersytet Gdański.

5

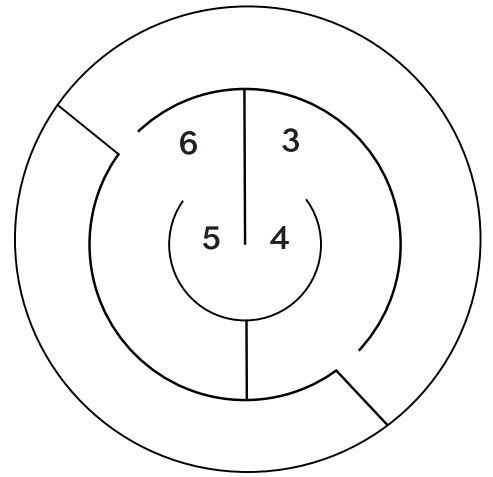
XANDRA VAN DER EIJK en RICK DOLPHIJN

Mother of Pearl (2024)

Parels vormen wanneer een onbekende substantie een mossel binnendringt. Als verdedigingsmechanisme produceert de mossel parelmoer (mother-of-pearl in het Engels)—een bio-geologische laag waarmee de indringer in de schelp wordt ingekapseld. Door hun vermogen om water te filteren, spelen mosselen een cruciale rol in rivierecosystemen. Maar ze zijn ook uiterst kwetsbare wezens, doordat water—met al haar mogelijk verontreinigende of giftige stoffen—voortdurend door hen heen stroomt.

In Xandra van der Eijks *Mother of Pearl* zweven lege schelpen in een donkere ruimte. Het geluid in de ruimte zijn opnames van de Rijn; een weerspiegeling van de constante waterstromen die door mosselen vloeien. In het begeleidende essay verruimt Rick Dolphijn het begrip van schelpen, niet alleen als getuigen van de doorstroom van water en materie, maar ook van de politieke onderstromen. De matte buitenkant van de mosselschelp, evenals de schitterende binnenkant die zich openbaart zodra de schelp zich opent, getuigen van alle geschiedenissen die door de mossel heen zijn gegleden en alle mogelijke toekomst die nog open liggen

Dolphijn is de gastcurator van tentoonstelling *DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE...* Naast zijn werk als curator is hij filosoof, schrijver en docent, en houdt zich bezig met post-humanisme, materiële cultuur en ecologie. Momenteel is hij universitair hoofddocent Media en Cultuurwetenschappen aan de Universiteit Utrecht en erehoogleraar aan de Universiteit van Hongkong. De samenwerking met Van der Eijk vloeit voort uit hun gedeelde affiniteit met het Nieuw Materialisme en een interesse in verweven ecologische, politieke en culturele werelden. Als kunstenaar en onderzoeker zijn Van der Eijks praktijkgerichte onderzoeken erop gericht om waterlichamen te zien als vloeiende, onderling verbonden actoren met hun eigen ritmes en daadkracht.

6

SUNAH CHOI en ALEX TAEK-GWANG LEE

Monde (2025)

Alex Taek-Gwang Lee is hoogleraar filosofie en cultuurwetenschappen aan de Kyung Hee Universiteit in Seoul, Zuid Korea. Zijn onderzoek richt zich op kunst en politiek en op de niet-Westerse perceptie van Franse en Duitse filosofie. Voor dit project werkte hij samen met Sunah Choi, een beeldend kunstenaar wiens oeuvre wordt gekenmerkt door abstractie, geometrische vormen en kleur.

In zijn essay reflecteert Taek-Gwang Lee op het werk *Monde*—Duits voor manen—van Choi aan de hand van Kazimir Malevich' artistieke en filosofische opvattingen die bekend staan als het Suprematisme. Volgens Malevich moet kunst geen nabootsende, objectieve voorstelling zijn, maar de zuivere en ware 'niet-objectieve' wereld in haar spirituele essentie vatten—bereikt door abstractie, geometrische vormen en kleur. Taek-Gwang Lee bouwt hierop voort door de Aarde te conceptualiseren als de niet-objectieve wereld; in essentie een zuivere vorm, maar getekend door objectieve wereldbeelden van de mens via het trekken van grenzen, de extractie van grondstoffen en het opleggen van ideologische kaders.

Het werk van Choi—bestaande uit verschillende gekleurde glazen cirkels and halve cirkels—grijpt eveneens terug op Malevich door de essentie van de wereld vast te leggen door middel van abstractie. Maar haar werk gaat verder, door niet alleen aandacht te besteden aan de Aarde, maar de abstractie verder te vertalen naar het domein van hemelse verbeeldingen. Waar Malevich één wereld probeerde te vatten, laten Choi's manen zien dat wereld(beeld) en meervoudig zijn.

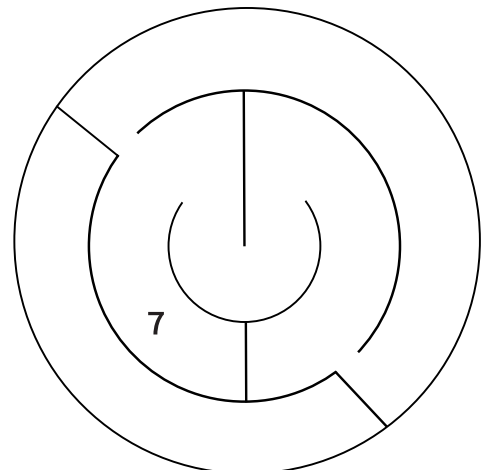
KRISTIINA KOSKENTOLA en GUAN JIN FANG, GAOWA, XIAOHAN HAN, EMMI KUITTINEN, REETA SUVANTO, PEKKA TUOVINEN

Spirit Songs (2026)

Voor de multi-sensorische installatie *Spirit Songs* werkt Kristiina Koskentola, een transdisciplinaire kunstenaar met Kareliaanse wortels, samen met udgan (vrouwelijke sjamaan) Gaowa, sjamaan Guan Jin Fang, sjamaan Xiaohan Han, Emmi Kuittinen, Reeta Suvanto en Pekka Tuovinen. Hun werk vindt weerklank in hun gezamenlijke interesse en beoefening van sjamanisme—een algemene benaming voor holistische geloofs- en kennissystemen die voortbouwen op de interactieve relaties tussen mensen, meer-dan-mensen en spirituele krachten.

Hoewel de gebruiken van Sjamanisme nauw verweven zijn met regionale ecologieën en dus verschillend zijn naargelang regionale contexten, onderzoeken Koskentola en de makers met wie zij samenwerkt de migraties van culturele en spirituele sjamanistische praktijken. In *Spirit Songs* richten de kunstenaar hun aandacht op boreale bossen op het noordelijke halfmond, waar zij stuiten op wat zij 'bosverbindingen' noemen. Van het Mongoolse binnenland en Noordoost-China tot het Fins-Baltische grensgebied delen deze plaatsen voorouderlijke geschiedenissen die verankerd zijn in verstrengelde ecosystemen, verwante moedertalen en koloniale erfenissen van communisme, imperialisme en het christendom die mensgerichte kennissystemen vooropstelden en sjamanistische praktijken onderdrukten.

Als een daad van verzet tegen diegenen die beweren 'echte' kennis te produceren, stelt *Spirit Songs* andere voertuigen voor het cultiveren van kennis voor. De bewegende beelden en de vibratie van de trommels weerspiegelen de frequenties van de Aarde, waardoor energiestromen in gang worden gezet. Deze stromen, die door menselijke en meer-dan-menselijke lichamen ervaren worden, activeren helende processen. Samen voeden deze processen niet één 'ware' realiteit, maar meerdere magische—maar daarom niet minder echte—werelden.

- 1** Rick Dolphijn, 'Keeping a Critical Distance: Territoriality, Water, and Humanity', in *The lives of deltas: Creative engagements with the more-than-human*, eds. Rick Dolphijn & Winnie L.M. Yet (London: Bloomsbury Academic, in druk); Paul-Laurent Assoun, 'Freud et la Hollande', in *En Analyse avec Freud*, red. Harry Stroecken (Paris: Payot, 1987), 203-205.
- 2** Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, vert. James Strachey (London: Hogarth Press, 1961 [1930]).
- 3** Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psycho-Analysis*, vert. James Strachey (London: Hogarth Press, 1964 [1933]).
- 4** Daniel Chamovitz, *What a Plant Knows: A Field Guide to the Senses* (New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 2017).
- 5** Charles Darwin, *The Power of Movement in Plants*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009 [1880]).
- 6** Michael Marder, *Plant-thinking: A Philosophy of Vegetal Life* (New York, NY: Columbia University Press, 2013).
- 7** Eduardo Kohn, *How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human* (Oakland, CA: University of California Press, 2013).
- 8** Peter, Godfrey-Smith, *The Octopus, the sea, and the Deep Origins of Consciousness* (New York, NY: Farrar, Straus and Giroux, 2016).
- 9** Nathan J. Emery en Nicola S. Clayton, 'The Mentality of Crows: Convergent Evolution of Intelligence in Corvids and Apes', *Science* 306 (2004): 1903-190.
- 10** Rick Dolphijn. 'The resonance of disparates: Spinoza, Damasio, Deleuze and the ecology of form', in *Philosophy after nature*, eds. Rosi Braidotti & Rick Dolphijn (Lanham, MD: Rowmand & Littlefield, 2017); D.-E. Nilsson, L. Gilsén, M.M. Coates, C. Skogh & A. Garm, 'Advances Optics in a Jellyfish Eye', *Nature* 435 (2005): 201-205.

DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE... — EEN CREATIEF GEOFILOSOFISCH REISVERSLAG

13.06—27.09.2026

SUNAH CHOI en ALEX TAEK-GWANG LEE
XANDRA VAN DER EIJK en RICK DOLPHIJN
KRISTIINA KOSKENTOLA en GUAN JIN FANG,
GAOWA, XIAOHAN HAN, EMMI KUITTINEN,
REETA SUVANTO, PEKKA TUOVINEN
FERRAN LEGA en CHRISTIAN ALONSO
SHINTARO MIYAWAKI en TOSHIYA UENO
KATARZYNA PASTUSZAK en IRENA CHAWRILSKA, NAT CHYLIŃSKA
TIHOMIR TOPUZOVSKI

DE AARDE DENKT VOORTDUREND MEE...

Guest Curator: Rick Dolphijn

Tekst: Rick Dolphijn (essay), Maria Maia Gonçalves Balz (werkbeschrijvingen)

Vertaling: Mirjam Linschooten (essay), Maria Maia Gonçalves Balz (werkbeschrijvingen)

Copy Editing: Niekolaas Johannes Lekkerkerk, Daan Veerman

Graphic Design: Minhu Jun

Technisch ontwerp en uitvoering: Menno Verhoef

Technische ondersteuning: Bergur Anderson, Martina Farrugia, Mendel Nieuwdorp,
David Tiemstra, Esmee van Zeeventer

RADIUS TEAM

Kantoormedewerker, Administrateur & Host Coördinator: Megan Boender

Projectleider Productie: Sophie Huijbregts

Junior Programmamaker: Bobbi Jelgerhuis Swildens

Projectleider Educatie: Andrea Koll

Directeur and Curator: Niekolaas Johannes Lekkerkerk

Stagiair Assistant Curator: Maria Maia Gonçalves Balz

Curator: Sergi Pera Rusca

Projectleider Communicatie & Publiek Programma: Daan Veerman

Deze tentoonstelling werd mede mogelijk gemaakt met de steun van:

Mondriaan Fonds

Gemeente Delft

BNG Cultuurfonds

Van der Mandele Stichting

Universiteit Utrecht

BPD Cultuurfonds

Pauwhof Fonds

Gilles Hondius Foundation

Institutions for Open Societies

More-than-Human Studies Lab

JAARPROGRAMMA 2026

JIJ EN IK ZIJN AARDE—OP WEG NAAR EEN AARDSE POLITIEK

Hoe kan deze Aarde blijven draaien? Het lijkt erop dat de wereld onvermoeibaar blijft versnellen en dat de Aarde voortploetert, uitgeput en volkomen onverschillig voor het handelen van de mens. Al lijkt deze laatste niet geheel ongevoelig voor de manier waarop de fossiele brandstoffen verbrandende mens haar metabolisme, de biosfeer, blijft verstoren. Tot nu toe is de Aarde de enige planeet waarvan bekend is dat er leven op voorkomt, en of we dat nu leuk vinden of niet, voorlopig is de Aarde de plek waar we ons standpunt innemen, als bewoners van de kritieke zone die we de biosfeer noemen—de steeds smaller wordende bandbreedte waarin het leven kan voortbestaan. Kortom, we zijn aan de Aarde gebonden maar weten ons geen houding te geven, zoals de overleden wetenschapsfilosoof Bruno Latour zou hebben gezegd.

Tegen die achtergrond presenteert RADIUS in 2026 het programma JIJ EN IK ZIJN AARDE, rond de centrale vraag "Waar kunnen we landen?". Aan de hand van een vijftal tentoonstellingen, een uitgebreid publieks- en educatieprogramma, onderzoeken we samen met kunstenaars en andere belanghebbenden nieuwe samenstelling en mogelijkheden van het leven in de kritieke zone—de dunne en dynamische laag op het oppervlak van de Aarde, waar al het leven samenhangt met gesteente, bodem, water en lucht. Voorbij een uitsluitend wetenschappelijke definitie onderstreept dit jaarprogramma—in navolging van filosoof Bruno Latour—de kritieke zone als een ecologisch en politiek concept, om zo nadruk te leggen op zowel de kwetsbaarheid als de verbondenheid van het leven in het licht van klimaatverandering.

HET LEVENDE LATEN OPVLAMMEN

De reis van de mens als relatieve laatkomer in de geschiedenis van het levende valt niet te beschrijven, maar kan toch in één zin worden samengevat: het leven leefbaar en de wereld bewoonbaar maken. Recent is in het ecologische denken het besef ontstaan, wat andere volken al dagelijks in praktijk brengen in hun relatie met het levende, dat het leven voor de mens alleen leefbaar is als het ook leefbaar is voor het weefsel van het levende als geheel. Dat de wereld uitsluitend leefbaar voor ons kan zijn als die dat ook is voor de andere levende soorten, want we zijn niet meer dan een knooppunt van relaties verweven met andere levensvormen.

Met die gedachte in het achterhoofd ontwikkelen we het jaarprogramma JIJ EN IK ZIJN AARDE, om in tijden van geopolitieke spanningen en toenemende maatschappelijke polarisatie het gesprek aan te blijven gaan over

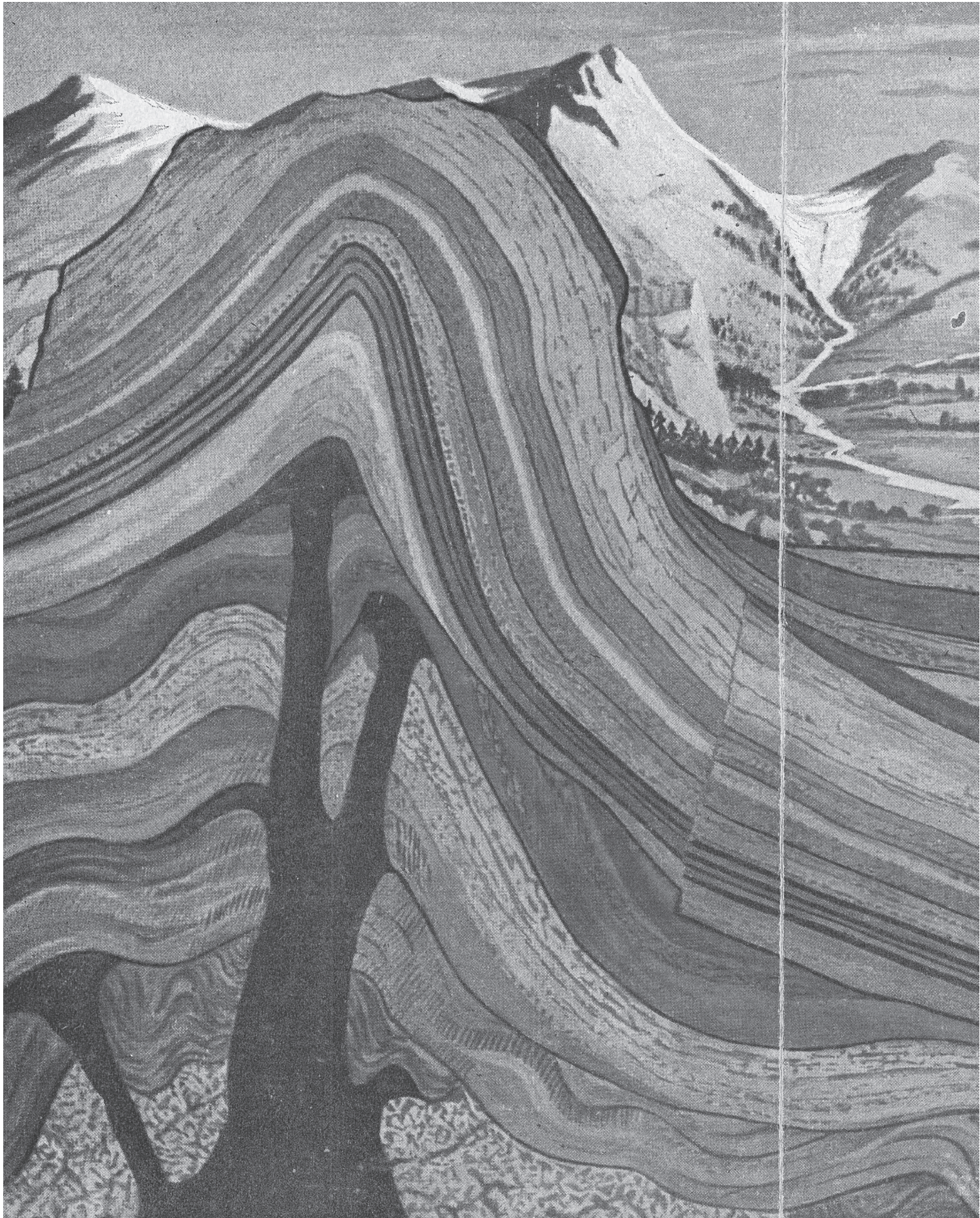
gedeelde grond en het belang van een open samenleving. Juist wanneer de politieke aandacht lijkt af te dwalen van de klimaatproblematiek en daarmee het verdedigen van onze veelsoortige leefomgeving, willen we met dit programma gezamenlijk de wereld optillen om haar terug op haar as te zetten—noem het een ecologische actiehefboom om het levende op te laten vlammen. Maar het gevoel van onmacht en wanhoop overheerst, ondanks dat de burgermaatschappij sterk de noodzaak voelt om het heft weer in handen te nemen. Het probleem zit hem in het doorgeefluik tussen onze handen en de wereld. We hebben ideeën en handen nodig, en dan vooral ideeën die passen bij de beschikbare handen.

OVER DE ROL VAN KUNST ALS VOERTUIG

In ons cultuurgebied is de gedachte dat we onderling afhankelijk zijn en verwant aan de rest van het levende inmiddels gemeengoed, maar waarom staat het levende dan niet centraal in het collectieve aandachtsveld, in het politieke veld van wat ons als samenleving boven alles bezighoudt, en soms zelfs niet in het hedendaagse ecologische denken? Omdat wij onszelf in ons culturele zelfbeeld niet zien als levend wezen.

Met het jaarprogramma JIJ EN IK ZIJN AARDE willen we dit gebrek aan menselijk verwantschap met de leefomgeving herbezien, met name door de valse tegenstelling van mens tegenover 'natuur' te overstijgen. We doen dit aan de hand van het werk van kunstenaars die—in navolging van de definitie van Gabriëlle Hecht—hun praktijk en werk inzetten als "voertuig" om tot nieuwe verbintenissen tussen de mens en de Aarde te komen, beschouwd vanuit het idee van onderlinge afhankelijkheid. Het verhaal van klimaatverandering is allesomvattend en wordt doorgaans beschouwd als te groot en abstract. Kunst kan in die zin dienen als voertuig, enerzijds door te bewegen tussen tijdsschalen, door complexe systemen bereikbaar te maken, en gebeurtenissen die onze vermogens te boven gaan tastbaar en invoelbaar te maken. Anderzijds stelt kunst ons in staat om de beweging te maken van verbeelding naar handelingsperspectief—zonder verbeelding geen zicht op een toekomst die wel gewenst is.

Met het programma JIJ EN IK ZIJN AARDE ontwikkelt RADIUS een tegenpunt voor de middelpuntzoekende kracht van het dominante verhaal van het Antropoceen—waarin de uitzonderlijkheid van een bepaald, losgezongen menstype centraal staat—door middelpuntvliedende verhalen te vertellen die de enorme ongelijkheden voortgebracht door verschillende krachten die onze planeet veranderen erkennen.

RADIUS
Centrum voor Hedendaagse Kunst en Ecologie
Kalverbos 20, 2611 XW, Delft, Nederland
info@radius-cca.org
www.radius-cca.org